

Bergantova Prestar in Ptičar ponovno iz oči v oči

FERDINAND ŠERBELJ

Že od druge svetovne vojne pogrešani sliki Fortunata Berganta, za kateri smo se že bali, da sta za vedno izgubljeni, sta bili skrbno pospravljeni in letošnjo pomlad po naključju odkriti v Ljubljani. Najditelj je kmalu ugotovil, da gre za sliki *Ptičarja* in *Prestarja*, ter navezal stike s podpisanim, da bi kot sodni izvedenec in cenilec za likovno umetnost lahko presodil, ali gre za avtentični pogrešani sliki, ki sta bili še med drugo svetovno vojno v lasti Jožefa Hudovernika v Ljubljani.¹ Ogljed je potrdil, da sta sliki istovetni s fotografijama, objavljenima v Steletovih *Monumenta artis Slovenicae II*², ter s podatki, ki so bili navedeni že v *Katalogu zgodovinske razstave* leta 1922 in pri Viktorju Steski leta 1927: mere slik v tehniki olje na platno so bile 74 x 57 cm, *Prestar* pa je bil na hrbtni strani signiran in datiran *Wergant / pinxit / 1761*.³

Podroben ogled je razkril, da je bil *Prestar* neznano kdaj poškodovan, domnevno s strelom iz pištole šibrovke. Drobne perforacije platna okoli ust so bile retuširane in se na črno-belih posnetkih kažejo kot bradavice oziroma materina znamenja. Strel s šibrami govori o zelo stari poškodbi slike in to bi bil lahko dodaten argument v prid tezi Leva Menašaja, da sta sliki najbrž sodili v cikel petih čutov, ki bi bil lahko delno uničen ob tem dogodku.⁴ Sliki sta brez okrasnega okvirja in napeti na prvotni podokvir. Razen omenjenih perforacij sta podobi brez sledi kasnejših posegov in sta tako tehnološko kot slogovno podobni drugim delom Fortunata Berganta, kar dodatno potrjuje pravilnost identifikacije s pogrešanima slikama *Prestarjem* in *Ptičarjem*.

¹ Marijan MAROLT, Iz monografije o Bergantu, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, XX, 1944, p. 73.

² France STELÈ, *Monumenta artis Slovenicae II*, Ljubljana 1938, figg. pp. 59, 60.

³ *Katalog zgodovinske razstave slovenskega slikarstva*, Ljubljana 1922, pp. 23, 24; Viktor STESKA, *Slovenska umetnost I. Slikarstvo*, Prevalje 1927, p. 90. V obeh publikacijah je kot lastnik naveden N. Hudovernik.

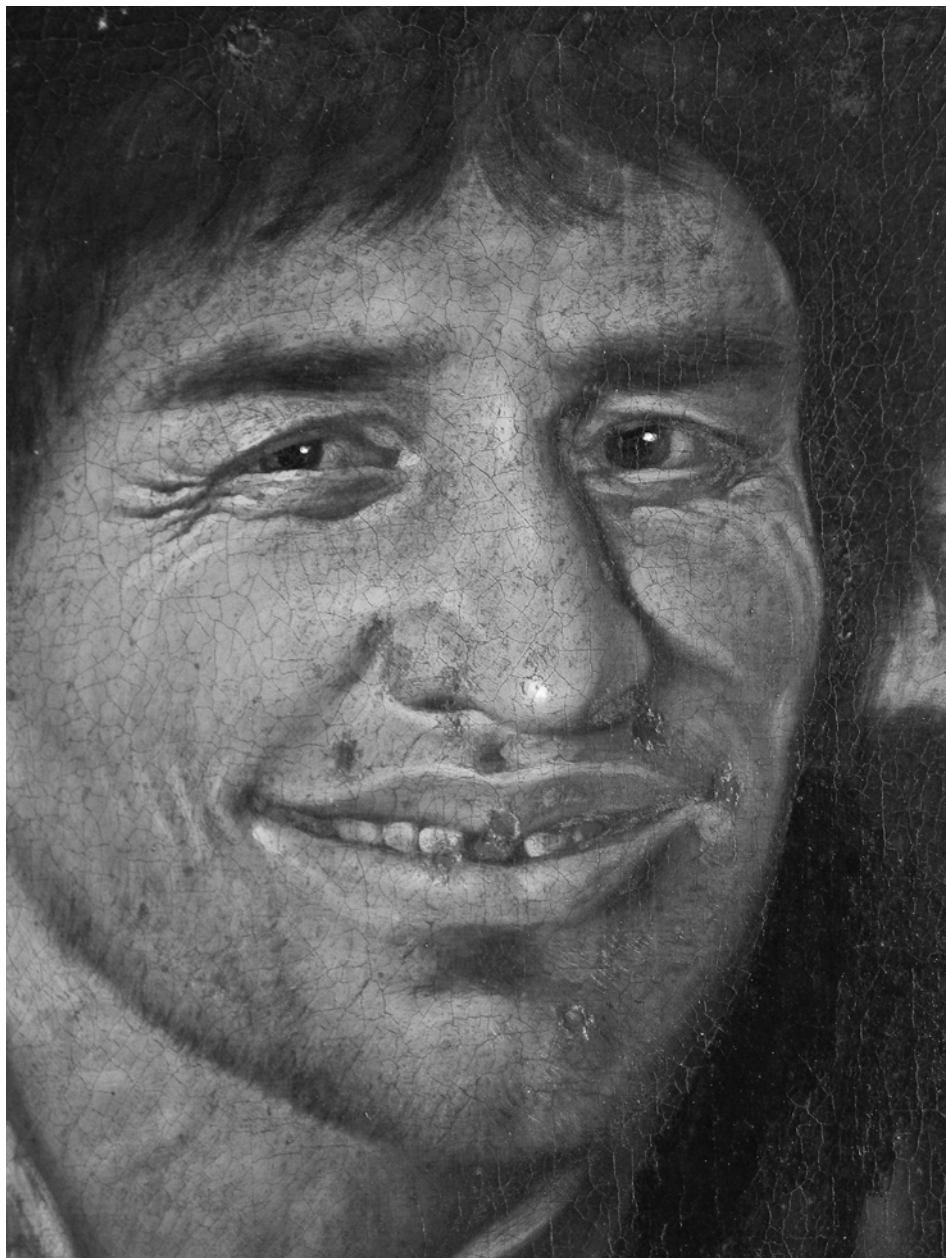
⁴ Lev MENAŠE, Žanrski motivi petih čutov v italijanskem slikarstvu ter Bergantovi sliki Ptičar in Prestar, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. s. XIII, 1977, pp. 97–108: figg. 60, 62.

1. Fortunat Bergant, *Prestar*, 1761. Ljubljana, Narodna galerija (stanje ob pridobitvi)

2. Fortunat Bergant, *Ptičar*, 1761. Ljubljana, Narodna galerija (stanje ob pridobitvi)

3. Fortunat Bergant, *Prestar* (detajl), 1761. Ljubljana, Narodna galerija. Obraz z retuširanimi sledmi strelne poškodbe (stanje ob pridobitvi)

4. Fortunat Bergant, *Prestar* (detajl), 1761. Ljubljana, Narodna galerija. Signatura na hrbtu slike.

Obe žanrski podobi sta v strokovni literaturi o baročnem slikarstvu na Slovenskem znani, še zlasti kot pomemben del Bergantovega slikarskega opusa, že od leta 1922, ko sta bili vključeni na *Zgodovinsko razstavo slovenskega slikarstva*. Pravzaprav je Berganta šele ta razstava postavila v žarišče slovenske umetnosti. Obe sliki sta bili v kasnejši literaturi znani le po reprodukcijah, ki jih je France Stelè brez komentarja objavil v *Monumenta artis Slovenicae II*.⁵ Stelè je še v knjigi *Slovenski slikarji*, ki je izšla leta 1949, a je bila končana že pred koncem druge svetovne vojne, kot lastnika navedel J. Hudovernika,⁶ tako kot je to zapisal tudi Marijan Marolt leta 1944.⁷ V katalogu razstave o slikarju je leta 1951 kot lastnik sicer še naveden »N. Hudovernik«, a s pripisom, da sta sliki izgubljeni.⁸

⁵ Cf. n. 2.

⁶ France STELÈ, *Slovenski slikarji*, Ljubljana 1949, p. 138.

⁷ MAROLT 1944, cit. n. 1, p. 73: »ki sta sedaj v lasti g. Jožefa Hudoverniga«. Glede na spremembo pri navajanju imena lastnika lahko sklepamo, da je Jožef Hudovernik prevzel oziroma podedoval sliki od N. Hudovernika.

⁸ Anica CEVC, *Fortunat Bergant 1721–1769* (Ljubljana, Narodna galerija), Ljubljana 1951, p. 44: catt. 32, 33. Da sta bili sliki izgubljeni, navaja tudi France STELÈ, *Slikar Fortunat Bergant*, Ljubljana 1957 (Razprave SAZU), fig. 19.

Obe žanrski sliki nista le izjemen primer v Bergantovem slikarstvu, ampak sodita med pomembna dela slovenskega baroka, kar je po drugi svetovni vojni umetnostnozgodovinska stroka vsakič poudarjala in hkrati obžalovala njuno izginotje. Zato sva se z lastnikom odkritih slik hitro uglasila, da v primeru prodaje le-ti sodita v nacionalno zbirko, in sliki sta bili ponujeni v odkup Narodni galeriji. Kmalu je bila podpisana pogodba in z nelahkim prizadevanjem direktorice Narodne galerije dr. Barbare Jaki so bila na Ministrstvu za kulturo zagotovljena sredstva za odkup. Sliki sta bili prevzeti v mesecu novembru 2016. Ob tej pomembni pridobitvi za Narodno galerijo je bila v načrt za leto 2017 vključena razstava o Fortunatu Bergantu, na kateri bosta razstavljeni tudi restavrirani sliki *Prestarja* in *Ptičarja*. Do jesenskega termina razstave pa bo primeren čas, da se raziščejo tako vloga N. oziroma Jožefa Hudovernika pri teh slikah kot tudi pota obeh slik med drugo svetovno vojno in po njej, kajti o usodi in povojnem lastništvu pogrešanih podob je krožilo več bolj ali manj prepričljivih zgodb. Na napovedani razstavi o Bergantu pa se obravnava slik ne bo usmerjala le na vprašanja o novejši provenienci, temveč kaže osrednjo pozornost posvetiti ikonografsko-ikonološkimi vprašanjem in v tej zvezi tudi raziskati intelektualna obzorja naročnika, ki bi ga najbrž lahko iskali v krogu Bergantovega pokrovitelja barona Erberga, pri katerem je Bergant nazadnje živel in tudi umrl.⁹ Izzivalna pogleda obeh Bergantovih tipov sta pritegnila pozornost Leva Menašaja in njegova raziskava, objavljena leta 1977, prva na področju baročnega žanrskega slikarstva pri nas, velja tudi za prvo študijo, v kateri je avtor šel dlje od zgolj izražanja občutkov ob pogledih na sliki. Glede likovnih virov je opozoril na italijanske zglede, ki jih je fokusiral v Rim, kjer je Bergant tudi študiral slikarstvo, in na tradicijo Jusepa de Ribere (1591–1652). Na podlagi teh raziskav sta bila *Prestar* in *Ptičar* opredeljena kot personifikaciji Okusa oziroma Sluha. Hkrati pa je Menaše opozoril na možnost, da sta sliki najbrž ohranjeni del cikla petih čutov.¹⁰

Slabi dve desetletji kasneje je Jure Mikuž ikonografske rešitve iskal v smeri holandskega slikarstva ter v svoji obsežni interpretaciji *Prestarja* in *Ptičarja* opozoril na prepričljive povezave s severnjaškim žanrom, posredovane preko baročno zapletenih emblemov in drugih grafičnih virov navideznih vsakdanjih prizorov, ki jih ikonološko lahko dešifriramo z alegorično in moralistično vsebino, tudi v sferi nizozemsko-flamskih upodobitev z ikonološko erotično interpretacijo. V svojem komentarju pa Mikuž ne razvija teze o možnem obstoju cikla petih čutov.¹¹

⁹ Napovedana razstava je bila umaknjena iz galerijskega programa.

¹⁰ MENAŠE 1977, cit. n. 4.

¹¹ Jure MIKUŽ, *Nema zgovornost podobe. Telo in slovenska umetnost*, Ljubljana 1995, pp. 45 ss.

Kot poglavje med Menašejem in Mikužem pa je prispevek Tine Košak iz leta 2007, ki ostaja do sedaj najnatančnejša analiza *Ptičarja* in *Prestarja*. Branje pomena Bergantovih junakov je Košakova premestila iz polja zgolj erotičnih rebusov na možnost, da je bilo marsikatero žanrsko delo severnjakov, v katerem smo iskali le moralistična sporočila, za takratno družbo le neke vrste ilustrirani humor. Kot je zapisala, »komičnost lahko med drugim prepoznamo tudi pri Bergantovih *Ptičarju* in *Prestarju* ter Almanachovih *Kvartopircih*«. ¹²

Ponovno odkrita Bergantova *Prestar* in *Ptičar* sta izstopajoče poglavje v slikarjevem opusu, ki ob umetnostnozgodovinskih merilih zahteva tudi dobro poznavanje časa, zlasti tistega v deželi Kranjski, da bomo lahko iz oči v oči razumeli pogleda upodobljenih likov.

Viri ilustracij: © Narodna galerija Ljubljana, foto: Bojan Salaj (1–2); foto: Ferdinand Šerbelj (3–4)

¹² Tina KOŠAK, Raziskovanje žanrskega slikarstva 17. in 18. stoletja na Slovenskem, *Slovenska umetnost in njen evropski kontekst* (ed. Barbara Murovec), Ljubljana 2007, p. 45, <http://uifs.zrc-sazu.si/sites/default/files/9789612540494.pdf> (22. 12. 2016).

[ŠERBELJ 1] Fortunat Bergant, *Prestar*, 1761. Ljubljana, Narodna galerija (stanje ob pridobitvi)

[ŠERBELJ 2] Fortunat Bergant, *Ptičar*, 1761. Ljubljana, Narodna galerija (stanje ob pridobitvi)
